

АНАЛІЗ ЕКОЛОГО-ЦЕНОТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ФЛОРИ БОТАНІЧНОГО ЗАКАЗНИКА МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «МОГИЛА»

Яворівський Р. Л., Вільгушинська З. М.

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

E-mail: forik-botan@i.ua

Ботанічний заказник місцевого значення «Могила» розташований між селами Гутисько та Демня Бережанського району Тернопільської області, неподалік від Голицького ботанічного заказника загальнодержавного значення. Утворений відповідно до рішення виконкому Тернопільської обласної ради № 189 від 30 серпня 1990 року. Площа – 3,2 га, на котрій під охороною перебувають лучні та лучно-степові фітоценози.

На основі проведених у 2019 році маршрутно-експедиційних досліджень, аналізі місцезростань видів було попередньо встановлено, що флора заказника нараховує 117 видів вищих судинних рослин, які належать до 3 відділів, 4 класів, 36 родин та 97 родів [5].

Основою для проведення еколого-ценотичного аналізу слугує кількісне співвідношення видів флори, котрі приурочені до певних типів фітоценозів. Для визначення сукупності видів, що належать до певного типу рослинності використовуються поняття «ценофлора» або «флороценотип» [1]. До сьогоднішнього часу існують різні методичні підходи щодо проведення еколого-ценотичного аналізу флори. Б. В. Заверуха [2] вважає, що відмінності у цих підходах обумовлені у певній мірі недостатньою розробкою окремих теоретичних питань, а також відсутністю єдиного понятійного апарату. Однак, частіше за все, при проведенні еколого-ценотичного аналізу флори види об'єднують у певні ценоелементи, котрі розподіляють по флороценотипах.

В основу еколого-ценотичного аналізу досліджуваної флори нами покладено узагальнене поняття про ценоелемент як вид, що приурочений до рослинного угруповання певного синтаксону, переважно у ранні групи формацій або класу. Такі видові ценоелементи розподіляються на флороценотипи. Сукупність рослинних формацій визначають едифікатори, котрі мали загальну адаптивну еволюцію під впливом умов, що існували протягом певного періоду на певній території. Скориставшись класифікаційною схемою флороценотипів помірних флор [2], на території заказника «Могила» нами визначено 6 флороценотипів, зокрема: 1) неморальний або лісовий (*Therodrymion nemorale*); 2) лучний (*Mesopojon holarcticum*); 3) степовий (*Xeropojon eurosibiricum*); 4) петрофільний або кам'яний (*Petrophyton*); 5) псамофільний або піщаний (*Psammophyton*); 6) синантропний (*Synantropophyton*). Перш ніж перейти до розподілу ценоелементів за флороценотипами, зазначимо, що ті види, котрі беруть участь у формуванні декількох фітоценозів, об'єднуються в один – певною мірою домінуючий [3].

Домінуючим у еколого-ценотичній структурі ботанічного заказника «Могила» є лучний флороценотип, котрий нараховує 66 видів, що становить 56,4 % від їх загальної чисельності. Найбільш повно тут представлені види родин *Asteraceae* (*Compositae*) – 13 видів, *Fabaceae* – 11, *Lamiaceae* – 6, *Ranunculaceae*, *Rosaceae* та *Poaceae* (*Gramineae*) – по 4 види, *Scrophulariaceae* – 3. Це закономірно, оскільки більшу частину території заказника займають саме рослинні угруповання лучного типу.

Унікальність будь якої флори визначається присутністю у її структурі так званої раритетної фракції, тобто червонокнижних, регіонально-рідкісних та ендемічних видів. Із загальних 17 видів, віднесених нами до категорії регіонально-рідкісних 12 належать саме до структури *Mesopojon holarcticum*, зокрема, *Centaurea ternopoliensis* Dobrocz., *Betonica officinalis* L. s. L., *Filipendula vulgaris* Moench, *Dianthus carthusianorum* L., *Helianthemum ovatum* (Viv.) Dun., *Trifolium montanum* L., *Lembotropis nigricans* (L.) Griseb., *Anemone sylvestris* L., *Laserpitium latifolium* L., *Geranium sanguineum* L., *Anthericum ramosum* L. та

Iris hungarica Waldst. et Kit. 3 види зі структури лучного флороцено типу занесені до «Червоної книги України. Рослинний світ (2009)» (ЧКУ): *Gymnadenia conopsea* (L.) R. Br., *Senecio besserianus* Minder. та *Pulsatilla patens* (L.) Mill. s. l.

Флороцено тип неморальної рослинності нараховує 24 види або 20,5 % від загального складу флори і поступається лише перед лучним, до якого генетично тяжіє. Лісові ділянки займають переважно західні схили заказника. Серед типових деревних та чагарникових видів найбільш чисельно представлені *Crataegus curvisepala* Lindm., *Carpinus betulus* L., *Betula pendula* Roth, *Salix caprea* L., *Populus tremula* L., *Swida sanguinea* (L.) Opiz, *Tilia cordata* Mill., *Acer platanoides* L. Решта ценоелементів належать до трав'яних рослин, причому найчастіше трапляються *Anemone ranunculoides* L., *Carex sylvatica* Huds., *Viola odorata* L., *Ajuga reptans* L., *Ranunculus cassubicus* L., *Clematis recta* L., *Campanula trachelium* L. та *C. glomerata* L. s. l., *Primula elatior* (L.) Hill., *Scrophularia nodosa* L., *Equisetum sylvaticum* L., *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott, а також 3 регіонально-рідкісні види – *Actaea spicata* L., *Symphytum besseri* Zaverucha, *Carex humilis* Leys. та *Neottia nidus-avis* (L.) Rich., котра занесена до ЧКУ.

У суто степовому флороцено типі нараховується 13 видів або 11,1 % від загальної кількості флори. Едифікуючими видами тут є *Anthemis subtinctoria* Dobrocz., *Stachys recta* L., *Asperula cynanchica* L., *Galium octonarium* (Klok.) Soó та *G. verum* L., *Chamaecytisus ruthenicus* (Fssch. ex Woloszcz.) Klásková, *Lathyrus tuberosus* L., *Echium vulgare* L., *Scabiosa ochroleuca* L., а особливо регіонально-рідкісні *Veronica spicata* L. та *Thymus marschallianus* Willd. та 2 червонокнижні види *Carlina cirsioides* Klokov і *Adonis vernalis* L. [4].

Досить значна частка у еколого-ценотичній структурі заказника належить також синантропофітону – 7 видів або 6,0 % від загальної кількості видів. Це пояснюється експансією окремих видів у структуру флори заказника, оскільки біля підніжжя гори розташовані землі товариства «Австро-українська співдружність аграріїв», котре займається вирощуванням екологічно чистої продукції, а на його полях зростають типові представники синантропної флори *Carduus acanthoides* L., *Sonchus arvensis* L., *Stenactis annua* Nees, *Lamium album* L., *Euphorbia helioscopia* L., *Papaver rhoeas* L., *Anchusa officinalis* L..

У місцях виходу на поверхню вапняків зростають 5 видів (4,3 %), що презентують петрофільний флороцено тип. Домінуючими тут є *Teucrium chamaedrys* L., *Cruciata glabra* (L.) Ehrend., а також 2 види ЧКУ – *Orchis militaris* L. та *Hippocrepis comosa* L. [4].

Псамофітний флороцено тип нараховує всього 2 види (1,7 %), причому поселяються вони на ділянках степової рослинності, а іноді й на кальцефільних породах. Типовими представниками цього типу угруповань є *Hieracium pilosella* L. та *Euphorbia cyparissias* L.

1. Байрак О. М. Сучасні погляди на ценофлори та принципи їх виділення. *Український ботанічний журнал*. 1998. Т. 55, № 6. С. 620–624.
2. Заверуха Б. В. Флора Волино-Подолії та її генезис. Київ : Наук. думка, 1985. 192 с.
3. Яворівський Р. Л., Барна М. М., Созанська Н. Й. Еколого-ценотична структура флори Голицького ботанічного заказника. *Освіта та наука на хіміко-біологічному факультеті ТНПУ ім. Володимира Гнатюка (1940–2010)* : матер. регіон. наук.-практ. конф. (с. Гутисько Бережанського р-ну Тернопільської обл., 20–21 трав. 2010 р.). Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. С. 29–31.
4. Яворівський Р. Л., Вільгушинська З. М. Аналіз раритетної фракції флори ботанічного заказника місцевого значення «Могила». *Біотехнологія, звершення та надії* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 15 листоп. 2019 р.). Київ : б. в., 2019. С. 154–156.
5. Яворівський Р. Л., Вільгушинська З. М. Аналіз систематичної структури флори ботанічного заказника місцевого значення «Могила». *Тернопільські біологічні читання – Ternopil Bioscience – 2019* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю від дня народження д.б.н., проф. Явоненка О. Ф. та 75-річчю від дня народження д.б.н., проф. Яковенка Б. В. (Тернопіль, 4–5 листоп. 2019 р.). Тернопіль : Вектор, 2019. С. 311–314.